

ΕΣΤΙΑ

ΕΚΔΙΔΟΤΑΙ ΚΑΤΑ ΚΥΡΙΑΚΗΝ

Τόμος δέκατος τρίτος

Συνδρομή ἰτησιακ : Ἐν Ἑλλάδι, σφ. 12. ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ σφ. 20. — Αἱ συνδρομαὶ ἄρχονται ἀπὸ 1 ἰανουαρίου ἑκάστου ἔτους καὶ εἰνε ἰτησιακ — Γραφεῖον τῆς Διευθύνσεως : Ὁδὸς Σααδίου, 6

11 Ἀπριλίου 1882

ΦΕΡΔΙΝΑΝΔΟΣ ΓΡΗΓΟΡΟΒΙΟΣ

Ὁ Φερδινάνδος Γρηγορόβιος, εἰς τῶν ἐπιφανῶν συγγραφέων ἱστοριογράφων καὶ ποιητῶν τῆς Γερμανίας, ἐγεννήθη τῷ 1829 ἐν Νειδεμβούργῳ τῆς ἀνατολικῆς Πρωσίας, ἐσπούδασε δ' ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Ἐιδελβέργης θεολογίαν καὶ φιλοσοφίαν, ἀλλὰ μετὰ τὰς σπουδὰς αὐτοῦ ἐπεδόθη ἰδίᾳ εἰς ποιητικὰς καὶ μάλιστα ἱστορικὰς μελέτας. Εἶχε δὲ ἤδη ἱκανὰ συγγράμματα καὶ διακριθῆ, ὅτε μετέβη τῷ 1851 εἰς Ἴταλίαν, ἣν κατέστησε δευτέραν αὐτοῦ πατρίδα. Μελετήσας τὴν ἱστορίαν αὐτῆς καὶ τὴν χύβραν, τοὺς κατοίκους καὶ τὰ ἔθιμα αὐτῶν συνέγραψε σειρὰν ἑλληνιστικῶν ἱστορικῶν συγγραμμάτων ἐδόξασαν αὐτόν. Τὰ διάφορα δὲ ταῦτα συγγραμμάτια ἐξεδόθησαν καὶ ἐν πεντατόμῳ συλλογῇ ἐπιγραφομένη «Ἐτη περιοδείας ἐν Ἰταλίᾳ.» Ἡ Κορσικῆ, ἡ Σικελία, ἡ Νεάπολις, ἡ Ράβεννα, ἡ Ρώμη διέρχονται ἐν ταῖς συγγραφαῖς ταύταις πρὸ ἡμῶν ὡς εἰκόνας πανοράματος γραφέντος ὑπὸ καλλιτέχνου ὅστις γνωρίζει πῶς διὰ τοῦ χρωστέρου αὐτοῦ νὰ τέρψη ἢ νὰ ἐξάρη, νὰ φέρῃ εἰς θυμηδίαν ἢ νὰ συγκινήσῃ τὴν φαντασίαν. Ἀλλὰ τὸ ἐπιφανέστατον τῶν ἔργων αὐτοῦ εἶναι ἡ ἱστορία τῆς πόλεως Ῥώμης ἐν τοῖς μέσαις αἰώσιν ἐν ἑκτῷ τόμῳ, ἔργον μαρτυροῦν περὶ πληρεστάτης γνώσεως τῆς ἱστορίας καὶ ἀρχαιολογίας τῆς αἰωνίου πόλεως, γεγραμμένον μετὰ δυνάμειός τε καὶ γλαφυρότητος λόγου. Ἡ σπουδαία αὕτη ἱστορικὴ συγγραφή δαπάναις μὲν τῆς δημοκρατίας τῆς Ῥώμης μετεφράσθη Ἰταλιστὶ καὶ ἐγένετο ἀφορμὴ νὰ χορηγηθῇ τῷ συγγραφεῖ ἐπισήμως ὁ τίτλος ἐπιτίμου πολίτου τῆς Ῥώμης, ὑπὸ δὲ τοῦ πάπα Πίου τοῦ Θ' ἀνεγράφη εἰς τὸν ἴνδικα τῶν ἀφωρισμένων βιβλίων. Ἐκτοτε δ' ἐδημοσιεύσεν ὁ Γρηγορόβιος καὶ ἄλλας ἐπιφανεῖς συγγραφαί, ὧν ἀναφέρομεν ἐνταῦθα τὸν Εὐφορίωνα, ποίημα εἰδυλλιακῶν ὑπόθεσιν ἔχον τὸν βίον τῆς ἀρχαίας Πομπηίας, τὴν ὠραίαν ἱστορικὴν καὶ καλλιτεχνικὴν περιγραφὴν τῶν μνημείων τῶν Παπῶν, τὸ δίτομον βιβλίον περὶ Λουκρητίας Βοργίας, ἣν ἀποκαθαίρει, στηριζόμενος ἐπὶ ἀρχαιολογικῶν ἐγγράφων, ἀπὸ τοῦ βύπου ὃν προσεκδόλλησεν εἰς τὸ ὄνομά της ἡ παράδοσις καὶ ἡ παρὰ τῶν ποιητῶν ἐπεξεργασία αὐτῆς. Ἐπισκεφθεὶς δὲ τὴν ἑλλάδα ἐν ἔτει 1879 συνέγραψε ἀξιόλογον ἱστορικὴν καὶ τοπογραφικὴν μελέτην περὶ Κερκύρας ἢς μεταφρασθεῖσας ἑλληνιστὶ ὑπὸ τοῦ κ. Σπυρ. Παπαγεωργίου μέρος ἐδημοσίευσεν καὶ ἡ Ἔστια. Ἐκ τῆς αὐτῆς δὲ περιοδείας ἐπήγασαν καὶ διάφοροι μελέται καὶ συγγραφαὶ μικραὶ τοῦ Γρηγορόβιου περὶ τῶν μεσαιωνικῶν Ἀθηναίων, ὧν ἀρίστη ἡ μονογραφία περὶ τῶν Ἀθηναίων κατὰ τοὺς σκοτεινοὺς αἰώνας, ἣν ἐδημοσίευσεν τῷ 1880 ὁ Πανασσός· κατὰ μεταφράσιν τοῦ κ. Α. Προδελγίου. Τελευταίον δ' αὐτοῦ ἔργον εἶνε ἡ Ἀθηναϊκὴ ἢς μεταφράσιν παρέχομεν νῦν διὰ τῆς «Ἔστιας» εἰς τὸ ἑλληνικὸν κοινόν. Ἡ συγγραφή αὕτη δεικνύει ἐν μικρῷ πάσας τὰς ἀρετὰς τῆς συγγραφικῆς τοῦ Γρηγορόβιου τέχνης καὶ διακρίνεται διὰ τὸ γλαφυρὸν ὄφρος τοῦ συγγραφέως, τὰς ποιητικὰς αὐτοῦ εἰκόνας, τὸν ὑπὲρ πάντος μεγάλου καὶ ὠραίου ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐνθουσιασμόν, τὸ ἀξίόπιστον καὶ τὴν περιγραφικὴν τέχνην τοῦ ἱστοριο-

γράφου ἐμμένοντος μὲν εἰς τὰς πηγὰς τῶν ἱστορικῶν γεγονότων, ἐξακριβῶντος δὲ τὰ πράγματα διὰ τῆς κριτικῆς καὶ περιστώτος ταῦτα ὡς ἐν εἰκόσιν εὐγραμμοῖς. Τοιοῦτο δ' ὄν τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ διακεκριμένου Γερμανοῦ ἱστοριογράφου ἐλπίζομεν ὅτι θὰ διδάξῃ ἡμᾶς καὶ θὰ τέρψῃ τοὺς ἀναγνώστας τῆς «Ἔστιας».

ΣΠΥΡ. Π. ΑΛΜΠΡΟΣ.

ΑΘΗΝΑΪΣ

[Ἱστορικὸν διήγημα Φερδινάνδου Γρηγορόβιου. Μετάφρασις Σπυρ. Π. Αλμπρου.]

Πρόλογος.

Ἦδη πρὸ τινῶν ἐτῶν εἶχον διανοηθῆ ὅτι θὰ ἦτο ἀντάξιον τοῦ κόπου νὰ γράψω τὴν ἱστορίαν τῆς θυματώδους ἐκείνης τοῦ φιλοσόφου Λεοντίου Ἀθηναίου, ἧτις τὸν πέμπτον αἰῶνα ὡς αυτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου Εὐδοκίαν ἐγένετο περιωνυμοῦσεν διὰ τοῦ πνεύματος αὐτῆς καὶ τῶν περιπετειῶν. Ἀλλὰ κυρίως ἡ ἐν Ἀθήναις διχομῆ μου κατὰ τὸ ἔξο τοῦ 1880 μὲ παρεκίνησε νὰ ἐπιληφθῶ τοῦ σχεδίου τούτου.

Ὅταν τις ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηναίων, πρὸ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης ἢ τῆς Παρθένου ἱστάμενος, ἐμβυθίσῃ εἰς τὴν θεωρίαν τῆς ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος, ἐμφανίζονται αὐτῷ πρὸ τῆς ἐξεξηγημένης φαντασίας φανερώτεροι καὶ ζωντανότεροι αἰμορφαὶ τοῦ παρελθόντος καὶ μετὰ βραχὺ περιβάλλεται τις, ὡς ὁ Ὀδυσσεὺς ἐν τῷ βασιλείῳ τῶν σκιῶν, ὑπὸ χοροῦ ἑλληνικῶν νεκρῶν, πρὸς οὓς θὰ ἐπαθῆμι νὰ πευθίσθῃ διαφόρους ἐρωτήσεις. Ἐκεῖ ἐνεθυμήθην καὶ τὴν δαιμονίαν ἐκείνην Ἀθηναίαν, ἧς τὰς τύχας ἐγνωρίζον ἐν συνόλῳ, καὶ δὴ ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς θυματώδους αὐτῆς Εὐδοκίας, τῆς συζύγου τοῦ Ῥωμαίου αυτοκράτορος Βαλεντιανοῦ τοῦ Γ'.

Μετὰ δὲ τὴν ἐξ Ἀθηναίων ἐπάνοδόν μου ἀπήνθισα ἐκ τῶν Βυζαντινῶν ἱστοριογράφων τὴν ὕλην πρὸς βιογραφίαν τῆς Ἀθηναίδος. Τοῦτο δὲ ποιῶν ἐπέσιθην ὅτι πολὺ μᾶλλον εἶνε κατορθωτὸν νὰ ἐπιτύχωμεν ἀντίληψίν τινα τῶν αἰνιγματικῶν ἐκείνων χρόνων ἢ εἰκόνα ζωρῶν τῆς περιωνυμοῦσεν γυναικός. Ἀλλὰ τοῦτο δέν με ἐφόβισεν οὐδὲ μ' ἀπέτρεψε τῆς προθέσεώς μου, ἐπειδὴ παρὰ πολὺ θελκτικὴ εἶνε ἡ ἱστορία αὐτῆς ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν ἡ ἀρχαία εἰδυλλολατρεία ἀγωνίζεται ἐν τῇ πόλει τοῦ Πλάτωνος τὸν ὕστατον ἀπανενημένον ἀγῶνα κατὰ τῆς χριστιανικῆς πίστεως· καθ' ἣν οἱ ἀρχαῖοι θεοὶ τοῦ Ὀλύμπου ἀπόλλυνται

ὡς ἐν φοβερᾷ παγκοσμίῳ πυρκαϊᾷ καθ' ἣν οἱ μεγάλοι τῶν βαρβάρων βασιλεῖς Ἀλαρίχος, Γενσερίχος καὶ Ἀττίλας ὡς ἵππεις τῆς πορθέσεως διὰ τῶν ἐπιχειροῦσι τὴν πορείαν τῆς πορθέσεως διὰ τῶν χωρῶν τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ καθ' ἣν οἱ μεγάλοι Χριστιανῶν θεολόγοι, οἱ σύμμαχοι αὐτῶν ἐν τῷ ἀφανισμῷ τοῦ περικαλλοῦ ἀρχαίου κόσμου, ὁ Ἰερώνυμος, ὁ Αὐγουστίνος, Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, οἱ δύο Ἕλληνες Γρηγόριοι, ὁ Κύριλλος καὶ ὁ πάπας Λέων ὁ Α' θεμελιῶσι τὸ δογματικὸν οἰκοδόμημα τῆς ἐκκλησίας καθ' ἣν τέλος τὸ ἀσιατικὸν ἄμα καὶ ἑλληνικὸν ἐκείνο ἱστορικὸν δημιουργήμα, ὅπερ καλοῦμεν Βυζαντινισμόν, ἀρχεται δεικνύον τὴν πρώτην αὐτοῦ ὀριστικὴν φυσιογνωμίαν.

Ὡς δὲ κέντρον τι, περὶ ὃ τάσσονται τοιαῦτα καὶ παρόμοια φαινόμενα, παρουσιάζεται ἡ Ἀθηναῖς Εὐδοκία, ἐπεὶ δὲ αὐτὴ ἐκείνη συνενόει τὸν Ἑλληνισμόν μετὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ, μεταβαίνουσα ἐξ ἐκείνου εἰς τοῦτον καὶ ἐκ τῶν ἔτι ἀρχαίων καὶ φιλοσοφικῶν Ἀθηνῶν εἰς τὸ ὀρθόδοξον καὶ χριστιανικὸν Βυζάντιον. Ἄν δὲ αὐταὶ αἱ πνευματικαὶ ἀντιθέσεις δὲν ἤρχον ἤδη νὰ καταστήσασιν τὸν βίον αὐτῆς περίεργον, θὰ καθίστων αὐτὸν τοιοῦτον ἐξ ἅπαντος αἱ θαυμάσια σκηναὶ ἐφ' ὧν οὗτος διεδραματίσθη, ἐπεὶ δὲ αὐταὶ εἶνε αἱ πόλεις Ἀθῆναι, Κωνσταντινούπολις καὶ Ἱεροσόλυμα, καὶ δὴ κατὰ τὸν πέμπτον αἰῶνα. Ἡ δὲ ἀπόλαυσις εἰκόνας τινὸς αὐτῶν ἐν τῇ μεταβατικῇ ἐκείνῃ ἐποχῇ ἦτο δι' ἐμὲ νέον θέλητρον ἐλκύνον με πρὸς τὴν προκειμένην ὑπόθεσιν.

Οἱ Γερμανοὶ, ὧν τὴν φιλομάθειαν μάλιστα ποὺ ἐξέφυγεν ἔτι κεκρυμμένη τις ἐσχατιὰ ἐν τῷ βίῳ τῶν ἑθνῶν, δὲν ἐπραγματεύθησαν μέχρι τοῦδε ἱστορικῶς ταύτην τὴν ὕλην. Γνωρίζω δὲ καθόλου μόνον μικρὰν τινα συγγραφὴν περὶ Ἀθηναϊδῶν¹, ἀνέγνων δ' αὐτὴν μετ' ἡδονῆς καὶ εὐχομαι αὐτῇ περισσοτέραν διάδοσιν ἐκείνης ἢ φαίνεται τυχοῦσα. Εἶνε δ' ἔργον ἀνδρὸς μορφωθέντος ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας καὶ φιλοσοφικῶς πεπαιδευμένου· ἀλλ' ἐπίστευσεν ὅτι θὰ παράσχη εἰς τὸ θέμα πλείονα θέλητρα διὰ μυθιστορικῆς ἐπινοίας.

Οὐδὲν δὲ εἶνε φυσικώτερον τοῦ πειρασμοῦ τῆς ὑπὸ μυθιστορικὸν τύπον διαπραγματεύσεως τῆς παραδόξου ἱστορίας τῆς Ἀθηναϊδος, τοῦθ' ὅπερ ἐπραξε τὸν ἰὴ αἰῶνα ὁ Γάλλος Baculard d'Arnaud ἐν αἰσθηματικῇ μυθιστορίᾳ. Θυμιάζω δὲ πῶς ἐκ τῶν ἡμετέρων ποιητῶν, οἵτινες μετὰ τοσαύτης δεξιότητος καὶ ἐπιτυχίας παρέστησαν ἐν λεγομέναις ἱστορικαῖς μυθιστορίαις ἴσα ἴσα πράγματα καὶ χρόνους τὰ μάλιστα ἀφισταμένους ἀπὸ τῆς

νεωτέρως συνειδήσεως, οὐδεὶς ἀπειράθη νὰ πραγματευθῇ τὰ κατὰ τὴν Ἀθηναϊδα καὶ ὅμως ὁ Ἄγγλος Kingsley ἀπέδειξε διὰ τῆς Ὑπατίας αὐτοῦ ὅποσον ἀξιόλογος δύναται νὰ εἶνε διὰ τὸν φιλοσοφοῦντα ποιητὴν αὐτὴ αὐτὴ ἡ ἐποχὴ τοῦ εἰς τὸν Χριστιανισμόν μεταπίπτοντος Ἑλληνισμοῦ.

Ἄλλ' ἐν τούτοις ἐπικυρώνω τὴν γνώμην τοῦ Γεωργίου Φίνλαιβι, εἰπόντος ἐν τῷ εὐφρεῖ αὐτοῦ βιβλίῳ τῷ ἐπιγραφομένῳ «Ἡ Ἑλλάς ὑπὸ τοὺς Ῥωμαίους» τὰ ἐξῆς· «Ὁ περιπετειώδης βίος τῆς Εὐδοκίας, τῆς συζύγου Θεοδοσίου τοῦ Β', δὲν ἔχει χρεῖαν νὰ δανεισθῇ Ῥωμαντικὰ ἐπεισόδια ἐκ μύθων ἀνατολικῶν· ἀπαιτεῖ δὲ μόνον εὐφραν τινὰ τοῦ ἀφηγουμένου αὐτῶν, ἢ ἀναπτύξῃ πλουσίαν ὑφὴν Ῥωμαντικοῦ ἔπους».

Ἄν δὲ οἱ ἐμοὶ ἀναγνώσται ἴδωσι λείπουσαν ἀπὸ ταύτης τῆς συγγραφῆς τὴν τοιαύτην ἀρετὴν, ἀλλὰ θὰ εὐρωσιν ὅμως ἐν αὐτῇ ἀπανταχοῦ τὴν φιλαλήθειαν τοῦ ἱστοριογράφου, ὅστις ἀπέφυγε πᾶσαν αὐθαίρετον προσθήκην καὶ ἠντλησεν ἐκ πασῶν τῶν ἱστορικῶν πηγῶν, ἵνα ἐν τῇ σκηνῇ τῆς ἐποχῆς ἐπιδείξῃ τὴν μορφήν τῆς Ἀθηναϊδος ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτῆς ἀληθείᾳ. Ἄλλ' ἡ φύσις τῶν πηγῶν τούτων εἶνε τοιαύτη, ὥστε ἐκ τούτων μόνον δοκίμιόν τι ἡδύνατο νὰ προσέλθῃ, ἴσως δ' ἐπιώφελεια τοῦ ἀναγνώστον, διότι οὗτος δύναται ἀκόμην νὰ διατηρήσῃ ἐν τούτῳ αὐτουργίαν, παρατηρῶν ἐν μικρᾷ εἰκόνι ὅπως δῆποτε πλῆθος πραγμάτων, ἅτινα παρέχουσιν αὐτῷ ἀπόψεις εἰς τὸν μέγαν τῶν λαῶν βίον.

Α'

Κατὰ τὸν τέταρτον καὶ πέμπτον ἀπὸ Χριστοῦ αἰῶνα αἱ Ἀθῆναι εἶχον φιλολογικὴν μόνον σημασίαν ὡς τὸ πανεπιστήμιον μεγάλου μέρους τῶν ἑλληνοφώνων λαῶν. Ἡ πίστις εἰς τοὺς ἀρχαίους θεοὺς τοῦ Ὀμήρου διετηρεῖτο ἐνταῦθα μετὰ τῶν ποιητικῶν καὶ φιλοσοφικῶν παραδόσεων ἐπιμονώτερον ἢ ἀλλαχοῦ ποὺ τοῦ μεγάλου Ῥωμαίου κράτους, προστατευομένη ὑπὸ παλαιῶν ἀκαδημαϊκῶν θεσμῶν, περιδόξων ἱστορικῶν ἀναμνήσεων καὶ λαμπρῶν μνημείων τοῦ παρελθόντος.

Καίτοι δὲ αἱ Ἀθῆναι ἦσαν ἤδη ἀπὸ μακροῦ ἐρείπιον ὑπὸ ἐποψίν πνευματικῆν, ἀλλὰ διετήρουν ἀκόμην τὴν ἀκμὴν αὐτῶν ὡς ἡ Ἑλλάς τῆς Ἑλλάδος, ἐν ἣ ὁ ἐνθουσιασμὸς ὑπὲρ τῆς ἀρχαίας φιλολογίας ἐτρέφετο ἔτι διὰ τῶν ἀπαγγελιῶν τῶν ῥητόρων καὶ σοφιστῶν καὶ ἰδίως διετηρεῖτο ἐν τῇ περιωνύμῳ Ἀκαδημαίᾳ τοῦ Πλάτωνος, ὑπαρχόντων ἔτι διαδόχων τοῦ ἀθανάτου φιλοσόφου οἵτινες κατεῖχον τὴν ἔδραν αὐτοῦ, ἐν ᾧ αἱ τρεῖς ἄλλαι σχολαὶ ἀρχαίας σοφίας εἶχον ἐκλίπει.

Αἱ Ἀθῆναι ἦσαν ἀκόμην ἡ πόλις πρὸς ἣν ἔσπευδε μετὰ πόθου Ἰδεώδους ἡ διψῶσα παιδείας ἀλλοδαπὴ νεότης. Ὡς αἱ διηγήσεις περὶ τῆς καλλονῆς τῆς ἱερᾶς πόλεως τῆς Παλλάδος Ἀθηνᾶς καὶ περὶ τῶν ἀκροατηρίων τῶν αὐτόθι φιλοσόφων δὲν ἄ-

1. Εἶνε αὕτη ἡ συγγραφὴ τοῦ Γουλιέλμου Wiegand, διευθυντοῦ τοῦ ἐκ Worms γυμνασίου ἡ ἐπιγραφομένη Eudocia (γρ.—Eudocia) Gemalin des oströmischen Kaisers Theodosius II, ein culturhistorisches Bild zur Vermittlung des Humanismus und des Christenthums, ἐκδοθεῖσα τῷ 1871.

φινον ἤσυχον τὸν σοφιστὴν Διδάκιον ἐν τῇ πατρίδι του, οὗτος ἢ αὐτὴ φήμη καὶ ἢ αὐτὴ ἐλπίς προείλκυσαν ἔτι βραδύτερον, ἐν ἔτει 429, τὸν νεαρὸν Πρόκλον ἐξ Ἀλεξανδρείας εἰς Ἀθήνας¹. Τὸ δὲ νὰ ἔχη τις σπουδάσει αὐτόθι ἐθεωρεῖτο ὡς εὐτυχία ἐπιφθόνος, ἐπιφέρουσα αὐτοδικαίως ἀπανταχοῦ τοῦ κόσμου τιμᾶς καὶ θαυμασμὸν.

Τοῦτο δ' ἀποδεικνύεται ἐξ ἐπιστολῆς τινος, ἣν ὁ εὐφυῆς νεοπλατωνικὸς Συνέσιος ὁ Κυρηναιὸς, ὁ μαθητὴς τῆς φιλοσόφου Ὑπατίας, ἔγραψεν εἰς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Εὐόπτιον, ὅτε ἀπεφάτισε νὰ μεταβῆ εἰς Ἀθήνας.

«Συχοὶ παρ' ἡρῖν καὶ ἰδιῶται καὶ ἱερεῖς, πλατ-
«τόμνοί τινες ὄνειροι, οὗς καὶ αὐτοὶ καλοῦσιν
«ἀποκαλύψεις, εἰκάσιν ὑπαρ μοι δώσειν κακὸν,
«ἂν μὴ τάχις τὰς ἱερὰς Ἀθήνας καταλαβεῖν μοι
«γένηται. Ὅσαίς ἂν οὖν ἐντυχῆν σοι γένοιτο
«ναυκλήρῳ πειρατικῶ, γράψε πρὸς ἡμᾶς. Ἐκίσει
«γὰρ ἐντευξόμεθα ταῖς ἐπιστολαῖς. Ὀνήσομαι δὲ
«οὐ μόνον τοῦτο τῆς ἐπὶ τὰς Ἀθήνας ὁδοῦ, τὸ
«τῶν παρόντων ἀπῆλλάχθαι κακῶν, ἀλλὰ καὶ τὸ
«μηκέτι τοὺς ἐκείθεν ἤκοντας ἐπὶ λόγους προσ-
«κυνεῖν· οἱ μὴδὲν [μέν] ἡμῶν τῶν θνητῶν δια-
«φέρουσιν, οὐκ οὖν εἰς σύνεσιν γε τῶν Ἀριστοτέ-
«λους καὶ Πλάτωνος· ἀναστρέφονται δὲ ἐν ἡμῖν
«ὡς περ ἐν ἡμιόνοις ἡμίθεοι, διότι τεθέκνται τὴν
«Ἀκαδημίαν τε καὶ τὸ Λύκειον καὶ τὴν ἐν τῇ Ζή-
«νων ἐπιλοσόφει Ποικίλην, οὐκ οὐκέτ' οὐσαν ποι-
«κίλην· ὁ γὰρ ἀνθύπατος τὰς σανίδας ἀφείλετο.
«Ἐπειτα ἐκόλυθεν αὐτοὺς ἐπὶ σοφίᾳ μείζον προ-
«κνεῖν»².

Ἐν πλείστοις τοπείοις τῶν Ἀθηναίων ἐπέζων αἱ ἀναμνήσεις τῶν μεγάλων ἀνδρῶν καὶ ἔργων τῆς ἀρχαιότητος. Διδάσκαλοι τε καὶ μαθηταὶ ἐπλανῶντο ἔτι μεστοὶ λατρείας κατὰ τὰς κλιτύας τοῦ σοφοκλείου Κολωνοῦ, ἐπὶ τῆς πρὸ τοῦ Διπύλου πλήρους μνημείων ὁδοῦ τῶν τάφων, ἐν τοῖς ἐλαττωσὶ παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἰλισσοῦ καὶ ὑπὸ τὰς πλατάνους τῆς Ἀκαδημείας, ἧς ἡ διατήρησις ἦτο ἐξησφαλισμένη διὰ παλαιῶν καὶ νέων κληροδοτημάτων. Οἱ ἀθάνατοι ποιηταὶ, οἱ φιλόσοφοι καὶ ῥήτορες τῆς Ἑλλάδος ἐφρίνοντο ὡσεὶ ζῶντες ἔτι καὶ παρόντες καὶ δρώντες ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ τούτου ἐδάφους. Ἐδεικνύοντο ἔτι αἱ ἀπέρητοι αὐτῶν οἰκίαι καὶ αἱ σιχηναὶ τῆς ἐνεργείας αὐτῶν.

Ὁ ἐν Ἀθήναις σπουδάζων νεανίας, θεωρῶν τὸ ἐξωτερικὸν τῆς πόλεως, δὲν ἠδύνατο νὰ νομίση λίαν μέγα τὸ χάσμα τὸ χωρίζον αὐτὸν ἀπὸ τοῦ κλασικοῦ παρελθόντος. Ἀνερχόμενος τὴν εὐρεΐαν

κλίμακα τὴν ἀγούσαν ἐπὶ τὴν Ἀκρόπολιν, ὅπου ὄρθιον ἔτι ἴσατο τὸ κολοσσαῖον χαλκοῦν ἄγαλμα τῆς Προμάχου Ἀθηνᾶς, τὸ ἔργον τοῦ Φειδίου, ἐπὶ τοῦ ἀπαστράπτοντος ἐκ τῆς λευκότητος βραχώδους ἐπιπέδου, ἔβλεπεν ἀφθαρτα ἔτι πάντα ἐκείνα τὰ κτίρια τὰ καθιστώμενα τὴν ἀκρόπολιν ἐκείνην τῶν θεῶν ἀπαράμιλλον μνημείον οὐ μόνον τῆς ἱστορίας τῆς πόλεως τῶν Ἀθηναίων ἀλλὰ τοῦ ὅλου πολιτισμοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος· λέγω τὰ Προπύλαια, τὸν ναὸν τῆς Νίκης, τὸν Παρθενῶνα, τὸ Ἐρεχθεῖον· ἀκόμη δὲ ἴσταντο κατὰ χῶραν πολλὰ ἀρχαῖα ἀνάθημα καὶ ἀριστοτεχνήματα.¹ Ἡδύνατο νὰ καθεσθῆ ἐπὶ τῶν μαρμαρίνων ἐδωλίων τοῦ ἔτι καθ' ὀλοκληρίαν διατηρουμένου διονυσιακοῦ θεάτρου, νὰ διευθύνῃ τὸ βλέμμα ἐπὶ τὴν ἠλιόφωτον θάλασσαν τῆς Αἰγίνης καὶ τῆς Σαλαμίνας καὶ νὰ παγγείλῃ στίχους τῶν μεγάλων ἐκείνων ποιητῶν, ὧν τὰ δράματα εἶχον ποτε ἐπὶ τοῦ Ὑψίστου τούτου πάντων τῶν τῆς γῆς θεάτρων ἐνθουσιάζει τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων.

Τὰ ἄντρα τοῦ Πανός καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος, ἡ ὁδὸς τῶν χορηγικῶν τριπόδων, ὁ Ἄρειος Πάγος, ἡ Πυρξ, τὸ παναθηναϊκὸν Στάδιον πέραν τοῦ Ἰλισσοῦ, ὁ μεγαλοπρεπὴς ναὸς τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς καὶ ὁ τοῦ Ἄρεως, ἡ Ἀγορὰ, τὸ Πρυτανεῖον, πάντα ταῦτα καὶ ἄλλα μνημεία τοῦ ἀρχαίου τῶν Ἀθηναίων βίου ἴσταντο ἔτι, ὡς ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Πausανίου καίπερ ἐγκαταλελειμμένα καὶ μὴ τιμώμενα πλέον δημοσίως.

Τοιαύτης δ' οὔσης τῆς τοπικῆς ἐπικοινωνίας μετὰ τῶν πνευμάτων τῆς ἀρχαιότητος, ἡ σπουδὴ ἐν Ἀθήναις φύσει καθίστατο συνεχῆς τις λατρεία ἠρώων καὶ οἰονεῖ τις μύησις εἰς τὰ μυστήρια τῆς σοφίας ἐν τῇ πατροπαράδοτῳ αὐτῶν ἐστία. Πᾶς δύναται νὰ φαντασθῆ ὅποιον θελκτικὸν γόητρον πάντα ταῦτα ἐνεσπίον εἰς τὴν καρδίαν τῶν νεαρῶν ξένων. Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, ὅστις μέχρι τοῦ τριακοστοῦ ἔτους τῆς ἡλικίας του εἶχε σπουδάσει ἐν Ἀθήναις μετὰ τοῦ φίλου του Βασιλείου, ὠμολόγει ὅτι ἡ διαμονὴ ἐν ταύτῃ τῇ εἰς τὸν ἐθνησιμὸν ἐπιμενούσῃ πόλει ἦτο βλαβερὰ εἰς τὴν χριστιανικὴν νεολαίαν, καὶ ὅμως αὐτὸς ἐκεῖνος ἐχωρίσθη μετὰ θλίψεως ἀπ' αὐτῆς. «Οὐδὲν γὰρ, ὡς ἔγραψεν, οὕτως οὐδενὶ λυπηρὸν, ὡς τοῖς ἐκείσε συννόμοις Ἀθηναίων καὶ ἀλλήλων τέμνεσθαι»².

Οὐδαμοῦ ἠδύνατο νὰ υπάρξῃ χώρα ἰδεωδεδεξέρα πρὸς ἐπιστηλιονικὰς καὶ καλλιτεχνικὰς μελέτας. Τὸ θελκτικὸν αὐτὸ τμήμα τῆς γῆς, ἡ Ἀττικὴ, ἦτο τὸ θαυμασιώτατον εἰδύλλιον τοῦ κόσμου, αἱ δὲ Ἀθηναὶ τὸ διὰ τῶν αἰῶνων ἠγιασμένον ἱερὸν

1. Διδάκιου ἔργα ἐκδ. Morelli I, 5. Κατὰ τὸν Μαρτινόν, ἐν βίῳ Πρόκλου, κεφ. 9, ὁ Πρόκλος παρεκινήθη ὑπ' αὐτῆς τῆς Ἀθηνᾶς νὰ ἐπισκεφθῆ τὴν σχολὴν τῆς πόλεως τῆς.

2. Συνεσίου ἐπισ. λδ' ἐκδ. Hercher (Epistolographi Graeci ἐν Παρισίοις 1873). Ὁ Lapartz Lettres de Synesius traduites, ἐν Παρισίοις 1870, πιστεύει ὅτι ἡ ἐπιστολὴ ἀπεστάλη τῷ 395 ἐκ Κυρήνης, τοῦθ' ὅπερ δὲν ἀποδεικνύεται.

1. Νύκτωρ ἐκλείοντο αἱ πύλαι τῆς ἀκροπόλεως ἴσως πρὸς τοὺς ἄλλοις ἵνα ἐμποδισθῆ ἡ κρυφία εἰσοδος ἐθνηκῶν εἰς τοὺς ἐπ' αὐτῆς ναοὺς ὅτε ὁ Πρόκλος τῷ 429 ἦλθεν εἰς Ἀθήνας, ἔσπευσεν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν καθ' ἣν στιγμὴν ὁ θυρωρὸς παρεσκευάζετο νὰ κλείσῃ τὰς κλεις ἐπιτιθέμεναι μέλλων ταῖς θύραις (Μαρτινός ἐν βίῳ Πρόκλου).

2. Ὁμιλ. XXII, 24 σ. 789.

των Μουσών. Οὐδὲν ἐτάρασεν ἐνταῦθα τὴν σκεπτικὴν ἐρημίαν. Ἡ σχέσις μετὰ τῶν ἐξωτερικῶν πραγμάτων καὶ συμβάντων ἦτο τις ἔμμεσος μόνον καὶ τυχαία. Εἰς τὸν ἐξηρηλωμένον λιμένα τοῦ Πειραιῶς δὲν κατέπλεον πλῆον πολεμικὰ πλοῖα καὶ αὐτὰ δὲ αἱ μείζονες τῶν φορηγίδων ἦσαν σπάνια. Ἡ δὲ βυζαντινὴ τῆς Ἀρχαίας διοικήσεως δὲν εἶχεν ἔδραν τὰς Ἀθήνας, ἀλλὰ τὴν πλουσιωτέραν Κόρινθον.

Ὁ δημοτικὸς καὶ καθολικὸς βίος τῶν Ἀθηναίων εἶχε σχεδὸν ἀποκλειστικῶς περιορισθῆ μόνον περὶ τὰς ὑποθέσεις τῶν ἀκαδημαϊκῶν ἀκροατηρίων. Ἐχομεν δ' ἐκθέσεις περὶ τῆς αὐτόθι ἐνεργείας τῶν καθηγητῶν καὶ μαθητῶν παρεχούσας εἰκόνα ἐν πολλοῖς ὁμοίαν πρὸς τὴν τῶν πανεπιστημίων τῆς Βονωνίας καὶ Παδούης ἐν τοῖς μέσοις αἰῶσιν, ἢ τῆς Γοτίγγης καὶ Χάλλης ἐν τῇ δεκάτῃ ὀγδόῃ ἑκατονταετηρίδι¹.

Ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς, ἐκ τῆς Βιθυνίας, τοῦ Πόντου καὶ τῆς Ἀρμενίας, ἐκ Συρίας καὶ Αἰγύπτου καὶ ἐκ τῆς εὐρωπαϊκῆς Ἑλλάδος συνέρρεον ἔτι ἡ ἑλληνόφωνος φιλομαθὴς νεότης εἰς Ἀθήνας. Καὶ περὶ αὐτῆς τῆς Ὑπατίας, τοῦ κοσμήματος τούτου τοῦ ἀλεξανδρεωτικοῦ Μουσείου, πιστεύεται ὅτι ἐσπούδασεν ἐν Ἀθήναις². Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ λατινικὴ δύσις δὲν εἶχε παύσει ὀλοσχερῶς λαμβάνουσα ἐξ Ἀθηνῶν τὴν μόρφωσιν αὐτῆς ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τῶν Ἑλλήνων. Ἐτι κατὰ τὸν πέμπτον αἰῶνα ἐσπούδασεν ἐπὶ ἔτη ὅλα ἐν Ἀθήναις ὁ περιφανὴς Βοήθιος, αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ τέλειος τῆς Ῥώμης σοφὸς ὁ ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ, καίπερ ὢν Χριστιανός, οὐχὶ τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, ἀλλὰ τὴν ἀρχαίαν φιλοσοφίαν ἐπικαλεσάμενος ὡς παρήγορον ἑαυτοῦ.

Ὁ δὲ Χριστιανισμὸς διετῆρει πρὸς τὰς ἐθνικὰς μελέτας ἤττον ἐχθρικὴν σχέσιν ἐν Ἀθήναις ἢ ἀλλαχοῦ. Οἱ ὀπαδοὶ τῆς νέας θρησκείας ἐν τοῖς χρόνοις τῶν διωγμῶν αὐτῶν ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας ἔπασχον ὀλιγώτερον ἐν Ἑλλάδι. Τοῦτο τεκμηριοῦται ἐκ τοῦ παραδόξως μικροῦ ἀριθμοῦ τῶν Ἑλλήνων, ἰδίως δὲ τῶν Ἀθηναίων ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν μαρτύρων³. Ἰσως δὲ ἐν οὐδεμιᾷ ἄλλῃ ἑλληνικῇ πόλει πεφημισμένη καὶ διασημὴ ἦτο δυσκολώτερον διὰ τὴν χριστιανικὴν πίστιν νὰ εὕρῃ ὀπαδοὺς καὶ νὰ προοδεύῃ ἢ ἐν Ἀθήναις. Ἡ δ' ἐνταῦθα ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Παύλου καὶ τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου εὐρεθεῖσα χριστιανικὴ κοινότης ἦτο, ὡς εὐλόγως δυνάμεθα

1. Τὰ τῆς Ἀκαδημαΐας τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν Ἀντωνίνων ἐξηρουνθήσαν μετ' ἀγάπης, οἱ δὲ περὶ τὰς τοιαύτας μελέτας ἀσχολούμενοι γνωρίζουσι τὰς περὶ αὐτῆς συγγραφὰς τοῦ Zumpt, Weber, Ahrens, Shlosser, Wachsmuth, Ellissen, Hertzberg κτλ.

2. Τοῦτο ὁμῶς δὲν ἀποδεικνύεται. Ἰδ. R. Hoche, Ὑπατία ἡ θυγάτηρ τοῦ ἑωυνοῦ ἐν τῷ Philologus ἔτ. XV. σ. 441.

3. A. Ellissen, Zur Geschichte Athens ἐν τοῖς Göttingische Studien 1847 II, 887.

νὰ πιστεύσωμεν, ὀλιγαριθμοτέρα τῆς τῶν Πατρῶν καὶ τῆς Κορίνθου.

Κατὰ τὸν τέταρτον καὶ πέμπτον αἰῶνα παρουσιάζεται ἡ ἐπισκοπὴ τῶν Ἀθηνῶν ἔχουσα ὅλας μετρίαν τινὰ θέσιν καὶ στερουμένη πάσης ἐξόχου πνευματικῆς ἰσχύος. Ἐπὶ τοῦ λεπτόγειο τῆς Ἀττικῆς ἐδάφους δὲν ἠδύνατο νὰ πλουτισθῆ διὰ κτήσεως ἀγαθῶν οὐδὲ ἦτο πῶς διάσημος διὰ τινος θεολογικῆς σχολῆς. Οἱ ἐν τῇ βυζαντινῇ καὶ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ δογματικοὶ ἀγῶνες δὲν ἠδύνατο νὰ εὕρωσιν ἔδαφος γόνιμον ἐν τῇ πόλει τοῦ Πλάτωνος. Μόνον δ' ἐκ τῆς παραδόσεως παραλαμβάνομεν τινὰ ὀνόματα ἱστορικῶς ἀβεβίων καὶ ἐν σιρᾷ χασματικῇ διασφωζομένων ὀνομάτων ἐπισκόπων τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τοὺς μακροὺς αἰῶνας. Οὕτως ἐκ τοῦ τετάρτου αἰῶνος γνωρίζεται μόνον ὁ Πιστὸς ὅστις παρῆν ἐν τῇ συνόδῳ τῆς Νικαίας, κατὰ δὲ τὸν πέμπτον αἰῶνα παρουσιάζονται τὰ ὀνόματα τριῶν ἐπισκόπων τῶν Ἀθηνῶν.¹

Βεβαίως δὲ πολλοὶ τῶν Ἀθηναίων διετῆρουν ἔτι τὴν πίστιν εἰς τοὺς θεοὺς τοῦ Ὀλύμπου καὶ ἀναντιρρήτως οἱ πλεῖστοι τῶν φιλοσόφων ἦσαν ἐθνικοί. Οὐδεὶς ὀνομαστὸς ῥήτωρ ἢ φιλόσοφος τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὸν τέταρτον καὶ πέμπτον αἰῶνα ὑπῆρξεν ὅσον γνωρίζομεν, Χριστιανός². Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἐμποδίζει τοὺς Χριστιανούς νὰ κροῶνται τῶν μαθημάτων σοφοῦ τινος ἐθνικοῦ, μὴ ὑφισταμένης ἀκόμη χριστιανικῆς σχολῆς, καίτοι μεγάλοι πατέρες τῆς ἐκκλησίας εἶχον γράψει σπουδαίας συγγραφὰς, ὑπαρχούσης δὲ μόνον μιᾶς ἐπιστήμης, τῆς τῶν ἀρχαίων ἥτις, κοινὸν οὖσα κτῆμα πάντων τῶν πεπαιδευμένων, ἐδύνατο μόνον παρ' ἐθνικῶν γραμματικῶν καὶ φιλοσόφων νὰ διδαχθῆ³.

Ὁ εὐφημούμενος πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ὅστις ἐθρῆνει τὴν παραπλάνησιν τῆς χριστιανικῆς νεότητος διὰ τῆς διδασκαλίας μόνων τῶν ἐθνικῶν ὑπῆρξεν αὐτὸς μαθητῆς τοῦ σοφιστοῦ Λιβανίου ἐν Ἀντιοχείᾳ. Οἱ περιώνυμοι πατέρες τῆς ἐκκλησίας Βασίλειος ὁ Καισαρείας καὶ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς εἶχον ἀντλήσει ἐν Ἀθήναις ἐκ τῶν πηγῶν τῆς ἐθνικῆς

4. Ὁ Le Quien ἐν τῷ δευτέρῳ τόμῳ τοῦ Oriens christianus συνήγαγε πρῶτος τοιαῦτα ὀνόματα ἐπισκόπων δὲ ἐν Ἀθήναις ἀρχιμανδρίτης Πανάρετος Κωνσταντινίδης παρέσχεον ἀξίαν λόγον ὑπερβαίνον διὰ τοῦ "Ἱστορικοῦ καταλόγου τῶν ἐπισκόπων Ἀθηνῶν" δημοσιευθέντος ἐν τῷ περιοδικῷ "Σωτήρι", ἀπὸ Ἰουνίου 1878 κ. ἔ. Τὸν δὲ Σεπτέμβριον τοῦ 1881 ἀνεκαλύφθη, ὡς μοι ἔγραψεν ἐπ' ἐσχάτων ὁ κ. Σπυρ. Λάμπρος, κατὰ τὰς πρόποδας τοῦ Λυκαῆτοῦ ὁ τάφος τοῦ Ἀθηναίου ἐπισκόπου Κληματίου. Ἰδ. τὴν "Ἐφημερίδα" τῆς 16 Σεπτεμβρίου.

2. Οὐδ' αὐτὸς ὁ Προαιρέσιος ὅστις θεωρεῖται Χριστιανός. Ἰδ. B e r n h a r d y, Grundriss der griechischen Literatur I, 658.

3. Περὶ τῆς ἐθνικῆς προπαιδείσεως τῆς νεότητος ἐκφράζεται ὠρισμένως ὁ P. E. M ü l l e r, De genio et moribus et luxu aevi Theodosiani I, κεφ. 2. II, κεφ. 40.

ρητορείας τὴν ἀττικὴν αὐτῶν παιδείουσι μετὰ τοῦ αὐτοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ ὁ Λιβάνιος ἐκεῖνος, ὁ σοφιστὴς Ἰμέριος καὶ ὁ βασιλόπαις Ἰουλιανός. Αὐτὸς οὗτος ὁ παραβάτης τοῦ Χριστιανισμοῦ δὲν ἤθελε προῆλθῆναι εἰς τοσοῦτο τόλμης ἀποπειρώμενος ἀυθαϊρέτως τῆς ἀποκατάστασεως τῆς σβεσνυμένης θρησκείας τῶν Ἑλλήνων, ἂν μὴ εἶχε σπουδάσει ἐν Ἀθήναις. Ἐνταῦθα, ἐν μέσῳ τῶν ναῶν καὶ τῶν ἀγαλμάτων τῶν θεῶν τῆς Ἑλλάδος ἐφθασεν αὐτῷ αἴφνης ἐν ἔτει 355 ἡ εἰδησις περὶ τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ ὡς καίσαρος ἐντεῦθεν δὲ ἤρξατο κατόπιν τοῦ ἱστορικοῦ αὐτοῦ σταδίου.

Οὕτω λοιπὸν αἱ Ἀθηναὶ ἦσαν ἀκόμη περιζήτητον πνευματικὸν τροφεῖον, δυνάμενον νᾶνθαμιλλᾶται πρὸς τὰς μεγάλας ἐν Κωνσταντινουπόλει, Ἀλεξανδρείᾳ καὶ Ἀντιοχείᾳ σχολὰς· ἀλλ' ἡ ἀπομόνωσις καὶ ἡ ἀπομάκρυνσις τῆς πόλεως ταύτης τοῦ Περικλέους καὶ τοῦ Πλάτωνος ἀπὸ τῶν ἱστορικῶν βρυμάτων τῆς ἐπὶ νέων δρόμων προοδούσης ἀνθρωπότητος καὶ ἡ ἀποχὴ ἀπὸ τῶν μεγάλων πνευματικῶν ἀγώνων καὶ ζωτικῶν ζητημάτων, ἅτινα ἀνεκαίνισαν αὐτὴν, κατεδίκασαν τὰς Ἀθήνας νὰ ἐξοκολουθῶσιν ὑπιστάμεναι μόνον ὡς ἱερὸν μουσεῖον τῆς ἀρχαιότητος, νὰ διάγῃσι μόνον ἄσκημον φιλολογικὸν καὶ παλαιολογικὸν βίον. Ἐν τούτῳ δὲ ἔγκειται τὸ ἀντίστροφον μέρος τοῦ ἰδεώδους βίου τῶν Ἀθηναίων, ἡ ἀπονέκρωσις πόλεως ἐπαρχιακῆς εἰς τὰς παλαιὰς αὐτῆς ἀναμνήσεις βεβουλισμένης, ἥτις οὐδενὸς πλέον μετείχε πολιτικοῦ βίου, ἀλλ' ἦτο μόνον ἡ ἀπρηχαιωμένη ἀκαδήμεια ἐπιστήμης παρακμαζούσης, ἐξ ἧς οὐδεμία ἠδύνατο πλέον νὰ προέλθῃ ἰδέα ἐκ τῶν τὴν συνείδησιν τῆς ἀνθρωπότητος δικαιοσύνης καὶ τῶν ἀναμνηστικῶν τῶν πνεύμα τοῦ κόσμου.

B'

Γνωρίζομεν διαφόρους διδασκάλους τῶν ἐπιστημῶν ἐν Ἀθήναις κατὰ τὸν τέταρτον αἰῶνα ἐκ τοῦ «βίου τῶν σοφιστῶν» τοῦ Εὐναπίου. Μεταξὺ τούτων ὑπάρχουσι τινες ὑπὸ τῶν συγχρόνων λίαν τιμώμενοι ἄνδρες, οἷον Ἰουλιανός ὁ Καισαρεύς, ὁ Προαιρέσιος καὶ ὁ Λιβάνιος, ὁ Μουσώνιος, ὁ Αἰδέσιος καὶ ὁ Ἰμέριος. Ἀλλὰ μεταξὺ τῶν ἐπισήμων τούτων ἀνδρῶν δὲν εὐρίσκεται ὁ σοφιστὴς, οὗ ἡ εὐφυῆς θυγάτηρ Ἀθηναῖς ἐφόρσε τὸ στέμμα βυζαντινῆς αυτοκρατείας. Μόνον δὲ διὰ τῆς θαυμασίας λάμπσεως καὶ τῆς φήμης τῆς θυγατρὸς διεσώθη καθόλου παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις τὸ ὄνομα τοῦ πατρός.

Ὁ εὐτυχὴς οὗτος ἀνὴρ ἦτο ὁ Λεόντιος¹. Ὁ Ἀφρικανὸς Ὀλυμπιόδωρος, ὅστις ἐπὶ τῶν αυτοκρα-

τῶν Ἀρκαδίου καὶ Θεοδοσίου τοῦ Β' ἐτιμᾶτο καὶ ἔσχευεν ἐν Κωνσταντινουπόλει μεγάλως ὡς ποιητῆς, ἱστοριογράφου καὶ πολιτικοῦ, διηγήθη ὅτι κατὰ τινα διάπλουν ἦλθεν εἰς Ἀθήνας, ὅπου καὶ ἄκοντα ἐπεισε τῇ αὐτοῦ σπουδῇ καὶ ἐπιμελείᾳ τὸν Λεόντιον νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὸν σοφιστικὸν θρόνον¹. Ἀλλὰ τὸ ἔτος καθ' ὃ τοῦτο συνέβη μὲν ἀγνωστον, Ὁ Λεόντιος ἀντέτεινε νὰ ἀνέλθῃ ἐπὶ τὸν ἐπιπεριζήτητον ὄντα σοφιστικὸν θρόνον, ἦτοι τὴν ἔδραν τοῦ δημοσίου διδασκάλου τῆς ἑλληνικῆς ρητορικῆς, καὶ οὕτω νὰ ἀποδεχθῆ τιμὴν καθιστῶσαν αὐτὸν σχολάρχην τῆς νεολαίας ἐν Ἀθήναις. Ἄν ἦτο τις ἀνὴρ φιλήσυχος, βεβαίως ἐφοβέτο τὰς ἀναποφεύκτους προσβολὰς τῶν φθονερῶν καὶ τὴν ζηλοτυπίαν τῶν σχολαστικῶν, ἢ δ' ἀποποιήσας αὐτοῦ ἀποδεικνύει ἴσως ὅτι ἐν αὐτῷ ἡ φιλοδοξία ἦτο κατωτέρα τῆς σωκρατικῆς ἀρετῆς τῆς μετριοφροσύνης καὶ τοῦ γνῶθι σαυτὸν.

Οὗτος δὲ ὁ ὑπὸ τοῦ φίλου τοῦ Ὀλυμπιόδωρου προστατευθεὶς σοφιστὴς ἦτο πάντως αὐτὸς ὁ πατήρ τῆς Ἀθηναϊδος. Ἄλλ' αἱ περιπέτειαι τοῦ βίου αὐτοῦ εἶνε ἡμῖν πάντῃ ἀγνωστοί. Οὐδὲ τοῦτο κἂν γνωρίζομεν, ἂν ἦτο ἐκ γενετῆς Ἀθηναῖος. Ἐπειδὴ, ὡς πολλοὶ ἄλλοι ῥήτορες καὶ φιλόσοφοι, ἐκ διαφόρων πόλεων τῆς Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς καταίροντες εἰς τὰς Ἀθήνας ἐγένοντο κατόπιν αὐτοῦ πολῖται καὶ ἀπέκτων μόνιμόν τινα θέσιν, ἴσως οὕτω καὶ ὁ Λεόντιος δυνατὸν νὰ μετόικησεν εἰς τὴν πόλιν ἐκ τῆς ξένης.² Τὸ δὲ ὄνομα Ἀθηναῖς ὅπερ ἔδωκε εἰς τὴν θυγατέρα αὐτοῦ δεικνύει μόνον τὴν πρὸς τὰς Ἀθήνας ἀγάπην του, τὸν ἐνθουσιασμὸν του διὰ τὴν ἀττικὴν σοφίαν, καὶ τὴν πίστιν αὐτοῦ εἰς τοὺς παλαιούς θεοὺς τοῦ Ὀλύμπου. Ἀφιερώσε τὸ τέκνον του εἰς τὴν Ἀθηναίων τὴν θεὰν τῆς σοφίας καθ' ὃν χρόνον ὁ ἑλληνικὸς ἐθνισμὸς ἔβαινε πρὸς τὸν ἀνήκεστον αὐτοῦ ὄλεθρον.³

Ὁ Λεόντιος δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ὑπῆρξε μαθητῆς τινος τῶν διασήμων ῥητόρων, οἵτινες ὡς ὁ Προαιρέσιος καὶ ὁ Ἰμέριος εἶχον περιβάλει τὴν σχολὴν τῶν Ἀθηναίων διὰ δόξης καὶ τιμῆς. Ἡ τελευταία αὕτη λαμπρὰ περίοδος τῆς ἑλληνικῆς ῥητο-

1. Ἀποσπάσματα τοῦ Φωτίου ἐκ τοῦ Ὀλυμπιόδωρου, οὗ ἡ ἱστορία περιελάμβανε τὰ ἔτη 407—425 (Fragm. hist. graec. Τόμ. Δ' σ. 63 ἐκδ. C. Müller) Περὶ τῶν λέξεων ἰσχυρῶς καὶ σοφιστῆς γδ. Zumpt, Ueber den Bestand der philosophischen Schulen in Athen, σ. 23 κ. ε.) Μόνον δὲ καταχρηστικῶς ὁ Λεόντιος ὀνομάζεται φιλόσοφος. Ἦτο δὲ σοφιστῆς, ὁ δὲ Σωκράτης (VII σ. 21) ὅστις ἐγνωρίσε προσωπικῶς τὴν Ἀθηναῖδα γράφει περὶ αὐτοῦ «Λεοντίου γὰρ τοῦ σοφιστοῦ τῶν Ἀθηναίων».

2. Ὁ Beutler (De Athenarum fati, σ. 87) πιστεύει, ὅτι ἦλθεν εἰς Ἀθήνας μετὰ τοῦ Ὀλυμπιόδωρου, τοῦ ὅπερ δὲν ἀποδεικνύεται. Ὁ Ζωναρᾶς (II, 40) λέγει μόνον ὅτι γὰρ τῆρ μὲν ἦν Ἀθηναῖος τινὸς φιλοσόφου Ἀθηναίου ὅπερ ὡρμημένον.

3. Αὐτὴ ἡ θεὰ ἐκαλεῖτο ἐνίοτε Ἀθηναῖς. Οὕτω παρὰ Μαρίνου (ἐν βίῳ Πρόκλου, κεφ. 30) ὀνομάζεται Κυρία Ἀθηναῖς.

ρείας εἶχεν ἤδη παρέλθει, δ' ἐπίγονος αὐτῶν ἐπὶ τῆς δημοσίου ἔδρας ἀνῆκεν ἤδη εἰς τοὺς χρόνους τῆς παρακμῆς τῆς ῥητορικῆς.

Haίς ὧν εἶδεν ὁ Λεόντιος τὴν φανταστικὴν καὶ ἄκαρπον ἀντίδρασιν τοῦ αυτοκράτορος Ἰουλιανοῦ κατὰ τοῦ μισήτου αὐτῷ Χριστιανισμοῦ. Νεανίας δὲ ὧν καὶ ἀνὴρ εἶδεν ἐπιταχυνομένην τὴν πτώσιν τῆς ἑλληνικῆς θρησκείας ἐν ὅλῳ τῷ ῥωμαϊκῷ κράτει διὰ τῶν καταδικωτικῶν διαταγμάτων Θεοδοσίου τοῦ πρώτου, κατὰ δὲ τὸ τελευταῖον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ αυτοκράτορος τούτου, τῷ 395, ἐπῆλθεν ἡ βλαβερὰ ἐπιδρομὴ τῶν Γότθων ὑπὸ τὸν Ἀλαρίχον κατὰ τῶν πόλεων τῆς Ἑλλάδος· τοὺς φοβεροὺς δὲ τούτους ἐργάτας τῆς καταστροφῆς τοῦ ἀρχαίου κόσμου εἶδε πιθανῶς ὁ πατὴρ τῆς Ἀθηναϊκῆς ἰδίους ὄμμασιν ἐν Ἀθήναις. Ἡ ἄλωσις τῆς παλαιᾶς μητροπόλεως πάσης ἑλληνικῆς παιδείας ὑπὸ τῶν βαρβάρων λαῶν τοῦ βορρᾶ, καίπερ τελεσθεῖσα διὰ συνθήκης ἄνευ συμφορῶν, ἐσήμαινε τὸ πέραν ἱστορικῆς περιόδου ἐν τῷ βίῳ τῶν Ἑλλήνων.

Καὶ δὲν ἔπαυσε μὲν ὑφιστάμενον καὶ μετὰ ταύτην τὴν καταστροφήν τὸ ἀθηναϊκὸν πανεπιστήμιον, διετηρήθησαν δ' αἱ ἔδραι τῶν σοφιστῶν καὶ ἡ νεοπλατωνικὴ φιλοσοφία εὗρε μετὰ βραχὺ ἐπιφανῆ ἀρχηγόν, τὸν Ἀθηναῖον Πλούταρχον, ἀλλὰ κατὰ φυσικοῦς νόμους ἤτο πεπωμένη τὰ νῦν ἡ ὀσμημέραι μείζων παρακμὴ τῶν Ἀθηνῶν, ὡς καὶ τῆς Ῥώμης, ἀφ' οὗ καὶ ταύτην τὴν παγκόσμιον πόλιν μετὰ δεκατέσσαρα μόνον ἔτη κατέκτησαν καὶ ἐδήλωσαν οἱ αὐτοὶ Γότθοι.

Ἡ περιφρονητικὴ κρίσις Συνεσίου τοῦ Κυρήνης περὶ τῆς καταστάσεως τῶν Ἀθηνῶν ἀποδεικνύει, ὅπως καὶ ἂν ἐξηγήθη, τὴν κατὰ πτωσιν τοῦ πνευματικοῦ βίου τῆς πόλεως. Ἐγραψε δὴλον ὅτι πρὸς τὸν ἴδιον ἀδελφὸν τὴν ἐξῆς ἐπιστολήν.

«Ὁ ναίμην τῶν Ἀθηνῶν ὅποσα βούλει ὥστε μοι ἠδοκῶ πλέον ἢ παλαιστῆ καὶ δακτύλῳ γεγονέναι ἠσοφώτερος. Ἐξέσσι δὲ καὶ αὐτόθεν τῆς θείας σοφίας πείραν σοὶ τινα παρασχεῖν. Ἀμέλει γὰρ Ἀναγυροῦν-τοθέν σοι γράφω καὶ Σφηττοῖ γέγονα καὶ Θριώξ καὶ Κηφισίας καὶ Φαληροῖ. Καὶ κακὸς κακῶς ὁ δευρὸ με κοιμίσας ἀπόλοτο ναυκλῆρος ὡς οὐδὲν ἔχουσιν αἱ νῦν Ἀθηναὶ σεμνὸν ἄλλ' ἢ τὰ κλεινὰ τῶν χωρίων ὀνόματα. Καὶ καθάπερ ἰερόσιμα διαπεπραγμένον τὸ δέρμα λέιπεται, γνήσιον τοῦ πάλαι ποτὲ ζῶου, οὕτως ἐνθνήθε φιλοσοφίας ἐξωκισμένης λείπεται περινοστοῦντα θαυμάζειν τὴν Ἀκαδημίαν τε καὶ τὸ Λύκειον καὶ νῦν Διὰ τὴν Ποικίλην στοάν, τὴν ἐπώνυμον τῆς Χρυσίππου φιλοσοφίας, νῦν οὐκέτ' οὕσαν ποικίλην· ὁ γὰρ ἀνθύπατος τὰς σανίδας ἀφείλετο αἷς ἐγκατέθετο τὴν τέχνην ὁ ἐκ Θάσου Πολύγνωτος. Νῦν μὲν οὖν ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις Αἴγυπτος τρέφει τὰς Ὑπατίας δεξαμένη ἡ γονάς· αἱ δὲ Ἀθηναὶ πάλαι μὲν ἦν ἡ πόλις ἐστία σοφῶν, τὸ δὲ νῦν ἔχον σεμνύνουσιν αὐτὰς οἱ με-

λιττουργοί. Ταῦτ' ἄρα καὶ ἡ ξυνωρίς τῶν σοφῶν Πλουταρχείων, οἵτινες οὐ τῆ φήμη τῶν λόγων ἀγείρουσιν ἐν τοῖς θεάτροις τοῦ νέου, ἀλλὰ τοῖς ἐξ Ὑμηττοῦ σταμνίσις».¹

Ἡ χρονολογία τῆς παραδόξου ταύτης ἐπιστολῆς εἶνε ἄγνωστος. Ὅτε ἔγραψεν αὐτὴν ὁ Συνέσιος, ἔζη ἔτι πάντως ἡ Ὑπατία, ἡ ὑπ' αὐτοῦ λατρευομένη καὶ τιμωμένη διδάσκαλος, ἐπειδὴ οὔτε ἐκ ταύτης οὔτε ἐξ ἄλλης τινὸς τῶν ἐπιστολῶν τοῦ φιλοσόφου ἐξάγεται ὅτι ἐπέζησε τὸν θάνατον τῆς ἀτυχοῦς θυγατρὸς τοῦ Θεώνος, συμβάντα περὶ τὸ ἔτος 415 ἢ 416.² Κατὰ δὲ τὴν διαμνησιν τοῦ Συνεσίου ἐν Ἀθήναις ἤτο ὀνομαστός αὐτόθι Πλούταρχος ὁ υἱὸς τοῦ Νεστορίου, ὅστις τὰς πρώτας δεκάδας τοῦ πέμπτου αἰῶνος προέστατο τῆς πλατωνικῆς ἀκαδημείας ὡς διάδοχος τοῦ Πρίσκου. Ἐκεῖνον δὲ καὶ τὸν φιλόσοφον Συρικτὸν ἢ ἄλλον τινὰ ἐκ τοῦ λογιωτάτου οἴκου τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου ἐνοεῖ ὁ Συνέσιος λέγων συνωρίδα τῶν σοφῶν Πλουταρχείων.³

Ἀλλὰ τοῦτο κἀν εἶνε πιστευτὸν, ὅτι τὴν ἐπιστολὴν ἐκείνην ὁ Συνέσιος ἔγραψε κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνος περὶ οὗ πρόκειται. Σχετισθεὶς δὲ μετὰ τῶν ἀρίστων σοφῶν τῶν Ἀθηνῶν, ὥσως ἐγνώρισε προσωπικῶς καὶ τὸν Λεόντιον ὡς δημόσιον διδάσκαλον τῆς ῥητορικῆς.⁴ Ἡ δὲ δριμύτης αὐτοῦ κρίσις περὶ Ἀθηνῶν ἐνομήσθη προσελθούσα ἐκ τῆς ζηλοτυπίας τῆς τότε ἐπικρατούσης μεταξὺ τῆς ἀλεξανδρεωτικῆς καὶ ἀθηναϊκῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς καὶ ἐξηγήθη ὡς ἔκφρασις ῥητορικῆς ὑπερβολῆς ἢ προσβληθείσης ματαιοφροσύνης. Ἄλλ' ὅτι μάλιστα πάντων εἶνε ἀξιοπαρατήρητον ἐν τῇ ἐπιστολῇ αὐτοῦ εἶνε ἡ τελεῖα ἀναίσθησις περὶ τῶν ἱερῶν ἀναμνήσεων καὶ τῶν λαμπρῶν μνημείων τῶν Ἀθηνῶν, περὶ ὧν οὐδὲ λέξιν μίαν ἔγραψεν ὁ Συνέσιος. Ἐν ᾧ τὰ ὀλίγα ἐρείπια τοῦ μεγάλου παρελθόντος τῆς πόλεως ταύτης ἔτι καὶ τὴν σήμερον ἐμποιοῦσιν εἰς πάντα πεπαιδευμένον γοητεῖαν, πῶς ἠδύνατο νὰ μὴ ἐπιδράσῃ ὁ ἔνδοξος ἐκεῖνος παρελθὼν βίος τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ τὴν

1. Συνεσίου ἐπιστ. ρλέ.

2. O Clausen (De Synesio philosopho Libyaec comment σ. 226) πιστεύει ὅτι ἀπέθανεν ὁ Συνέσιος τῷ 414 ἢ 415. Ἔδ. καὶ R. Volkman, Synesius von Cyrene σ. 254.

3. Ἡ ξυνωρίς τῶν σοφῶν Πλουταρχείων ἴσῳ ν. Ὁ Φαβρίκιος (Προλεγόμενα εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ Boissonade τοῦ βιβλίου Μαρίνου βίου τοῦ Πρόκλου, σ. XXXII) νομίζει ὅτι πρόκειται ἐνταῦθα περὶ τοῦ Συριανοῦ. Κατὰ δὲ τὸν Zumpt (σ. 55) καὶ τὸν Drouot Etudes sur la vie et les oeuvres de Synèse, σ. 15 ὁ λόγος εἶνε περὶ τοῦ γαμβροῦ τοῦ Πλουτάρχου Ἀρχιάδα.

4. Ὁ Finlay (γερμ. μετάφρασις Griechenland unter den Römern σ. 264) καὶ κατ' αὐτὸν ὁ Hopf (Gesch. Griechenl. σ. 85) πιστεύουσιν ὅτι ἡ ἐπιστολὴ ἔγραψεν δύο ἔτη μετὰ τὴν ὑπὸ Ἀλαρίχου ἄλωσιν. Ὁ Zumpt καὶ ὁ Clausen ἀποδέχονται τὸ ἔτος 402 ἢ 403, ὁ δὲ Drouot ἡδὲ τὸ 395.

ψυχὴν ἀνδρὸς φιλοσόφου, ἀνδρὸς Ἑλληνοῦ τῶν χρόνων καθ' οὓς τὰ μνημεῖα ἐσώζοντο ἔτι ἐν τῇ ἀρχαίᾳ αὐτῶν ἀκμῇ;

Διὰ τὴν μεγαλοπρέπειαν τῶν ἀρχαίων νκῶν, διὰ τὸ κάλλος τῶν ἔργων ἀθανάτων καλλιτεχνῶν οὐδ' ἐν βλέμμα εἶχεν ὁ σοφιστὴς τῆς Κυρήνης. Καὶ περὶ αὐτῆς τῆς ἀπαγωγῆς τῶν διασῆμων πινάκων τοῦ Πολυγώνου ἐκ τῆς Στοᾶς λαλεῖ σχεδὸν μετὰ πικρᾶς χαιρεκακίας, χωρὶς νὰ ἐπιδεικνύη οὐδ' ἔχνος ἀποδοκιμασίας διὰ ταύτην τὴν ἀρπαγὴν, ἣν ὁ ἀνθύπατος τῆς Ἀχαΐας ἐτόλμησε πάντως μετὰ τὴν ἄλωσιν ὑπὸ τῶν Γόθων.

Ἡ ἀπάθεια ἀνδρὸς ἔχοντος ἄλλως μεγάλην κλασικὴν παιδείαν εἶνε αἰνιγματώδης, καὶ ἂν τις ἔτι ἤθελε νὰ δεχθῆ ὅτι αὐτός, ὁ κατόπιν ἐπίσκοπος Πτολεμαῖδος, εἶχεν ἤδη τότε μεταστῆ εἰς τὸν Χριστιανισμόν. Ἀλλὰ ὅπωςδήποτε πρέπει νὰ ὑπῆρξεν αἰτία τις πραγματικὴ τῆς σαρκαστικῆς αὐτοῦ διαθέσεως καὶ ἴσως ἡ αἰτία αὕτη ὑπῆρξεν ἢ ἐπίδρασις τῆς ἐπιδρομῆς ἐκείνης τῶν Γόθων, ἣτις τότε ἐγένετο αἰσθητὴ ἐν Ἀθήναις. Ὁ ἱστοριογράφος Φίνλαιῦ ἐξασθενεῖ αὐτὴν, παρατηρῶν ὅτι μακρὸν μετὰ τὰς δρώσεις τῶν Γόθων καὶ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Συνεσίου αἱ Ἀθηναῖοι ἤκμαζον, αἱ δὲ ἐπιστημονικαὶ αὐτῶν σχολαὶ ἦσαν σπουδαῖαι. Πρὸς ἐνίσχυσιν δὲ τῆς γνώμης του φέρει τὸ παράδειγμα τῆς Ἀθηναΐδος «ὁ Συνέσιος, λέγει, ἠδύνατο νὰ ἴδῃ ἐν ταῖς χερσὶ τῆς τροφῆς τὴν κόρην ἣτις ἔπυχεν ἐν Ἀθήναις ἀνατροφῆς ἣτις κατέστησεν αὐτὴν μίαν τῶν εὐπαιδευτοτάτων καὶ χαρισστάτων γυναικῶν ἐν αὐτῇ λαμπρᾷ καὶ πλουσίᾳ, συνάμα δὲ καὶ λογίαν καίπερ οὖσαν γυναῖκα καὶ βασιλίссαν».

Καὶ ἀποκατέστησαν μὲν πάλιν μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ Ἀλαρίχου τὰ θηναϊκὰ πράγματα ἀλλὰ πρὸς τοῦτο ἀπρητέτο ἢ παρέλευσις ἐτῶν τινων. Ἡ ἐρήμωσις τῆς Ἀττικῆς καὶ ἄλλων ἑλληνικῶν χωρῶν ὑπὸ τοῦ πολεμικοῦ λαοῦ τῶν Γόθων δὲν ἐπῆνεγκε μὲν πολιτικὰς συνεπειάς, ἀλλ' ἤτο τις ἠθικὴ καὶ οἰκονομικὴ. Οἱ ὄλεθροι πολλῶν οἰκογενειῶν, ὁ θάνατος ἐπιφανῶν ἀνδρῶν, οἷος ὁ τελευταῖος ἱεροφάντης ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἐλευσινίας Δημήτρος καὶ ὁ ὑπὲρ τὰ ἐνενήκοντα ἔτη γεγονώς φιλόσοφος Πρίσκος, ὅστις, ἀπώλετο ἐκ λύπης ἐπὶ τῇ καταστροφῇ τῶν ἑλληνικῶν ἱερῶν, ὑπῆρξαν πάντως γεγονότα μεγάλως συγκλονήσαντα τὸ ἑλληνικόν.¹ Πιθανῶς δ' ἐπῆλθε φυγὴ τις τῶν ξένων ἐξ Ἀθηνῶν καὶ σχεδὸν παῦσις τις τῶν μαθημάτων ἐν Ἀθήναις, ἕως ἐπέστρεψε κατὰ μικρὸν ἡ ἰδέα τῆς ἀσφαλείας. Καὶ ἡ μὲν Ἑλλάς ἠλευθερώθη ἀπὸ τῶν ληστρικῶν Γόθων, οἱ δὲ φιλόσοφοι καὶ σοφισταὶ ἐπανελάβον τὴν ἑαυτῶν διδασκαλίαν.

¹ [Ἐπιταὶ συνέχεια].

1. «Τοῖς τῆς Ἑλλάδος ἱεροῖς εἰς μικρὸν τι γῆρας ἀνῴσας (ὅς γε ἦν ὑπὲρ τὰ ἐνενήκοντα) συναπώλετο». Εὐ ν ἀ π ι ο ς ἐν βίῳ Πρίσκου σ. 67.

Περὶ τοῦ ἐν Αἰτωλικῷ ΓΕΩΛΟΓΙΚΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ.

Ἡ πρώτη ἔλθεσις μου περὶ τῶν ἐν τῷ κόλπῳ τοῦ Αἰτωλικοῦ ἐπισυμβασῶν ἠφαιστειῶν κατεργασιῶν ἔφερε τὴν παρατήρησιν «οὐδέν τι ὅμοιον οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ἀναφέρουσιν ἐξιστοροῦντες τὰ τῶν μερῶν τούτων, ἀλλὰ καὶ τῶν νεωτέρων ἐποχῶν οἱ χρονογράφοι σιωπῶσιν ἐπίσης». Τὴν ἀπορίαν μου ταύτην ἀνήρξετε τελευταία συνομιλία μετὰ πολιτῶν τοῦ Αἰτωλικοῦ, οἵτινες ἀνέφερον ὅτι διατηρεῖται παρὰ τῷ λαῷ παράδοσις περὶ ὁμοίων συμβάντων προγενεστέρως ἐποχῆς. Ἀφελῶς διηγούμενοι τὰς παραδόσεις ταύτας ἔλεγον συνάμα λόγιοι τινὲς ὅτι συγγραφεὺς Βυζαντινὸς τῶν μετὰ τὴν κατάκτησιν τῶν Τούρκων ἐποχῶν, ὁ γεωγράφος Μελέτιος ἐκθέτει ῥητῶς περὶ ἐκρήξεων ἐν τῷ κόλπῳ τοῦ Αἰτωλικοῦ κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ ἐπισυμβασῶν. Τὰ λεχθέντα ταῦτα ἐκίνησαν λίαν τὴν περιεργίαν μου, καὶ γινώσκων ὅτι ἀξιώτιμοι συμπολίται, οἱ ἐν Μεσολογγίῳ ἀδελφοὶ Ἰω. καὶ Ἐπτ. Θερινοί, διεφύλαττον μετὰ τῶν βιβλίων των ἐκδοσιν τῶν περὶ γεωγραφίας ἔργων τοῦ Μελετίου, προσῆλθον αὐτοῖς ἐπιζητῶν ταύτην. Εὗρον δὲ βιβλίον τυπωθὲν ἐν Βενετίᾳ κατὰ τὸ ἔτος 1728, φέρον τίτλον «Μελετίου γεωγραφία, παλαιὰ καὶ νέα». Περὶ τῆς ἀξίας τοῦ συγγράμματος ἐπὶ μαρτυρίᾳ τῶν ἠφαιστειῶν φαινομένων ἐν Αἰτωλικῷ ἐπέστην, ἀναγνοὺς ἐν τοῖς πρώτοις δέλτοις αὐτοῦ τὴν βιογραφίαν τοῦ συγγραφέως, ὅστις διατελέσας ποτὲ μαθητῆς τοῦ μεγάλου Βησσαρίωνος, ἐχειροτονήθη μητροπολίτης Ἄρτας καὶ Ναυπάκτου ἐν ἔτει 1692 καὶ ἐτελεύτησεν ἐν ἔτει 1714 φέρον ἡλικίαν ἐτῶν 53. Δῆλον ἐγένετό μοι οὕτως, ὅτι ὁ Μελέτιος διαβιώσας ἐν τῇ μνησθείσῃ ἐκκλησιαστικῇ περιφερείᾳ, διετέλει, ἐξ αὐτοφίας τῶν μερῶν, ἐν σαφεῖ ἐπιγνώσει τῶν ὄσων ἐν τῷ Κερκλαίῳ Ε. «περὶ Αἰτωλίας» ἐκθέτει. Ἐξ αὐτοῦ ἀντέγραψα τὰ ἐφεξῆς.

«Πλησίον τῆς Καλυδῶνος ἦτον τὸ ἱερόν τοῦ Παντοκράτορος Διός, Περοντία πόλις, ὁμοίως καὶ αὐταὶ Πλευρώνα, Ἀραχθος, Μακρόνεια ὅπου εἰ-
ναι τῶρα τὸ χωρίον Μακρουνοῦ καὶ τὰ λοιπά. Κα-
λεῖται τῶρα αὕτη ἢ ἐπαρχία ὑπὸ τῶν Τούρκων
Κάρλε-Σατζάκ, περιέχουσα καὶ τὴν Ἀκαρνανίαν,
καὶ εἶναι εἰς αὐτὴν κομποπόλεις Ζαπάντι, Βρα-
χώρι, Μεσολόγγι ἢ κρεῖττον Μεσολάγιον (πιθα-
νῶς ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ mezzo laghi, ἐν μέσῳ λι-
μνῶν) σημειώσις Νίδερ) καὶ νῆσος ἐν Λιμνοθα-
λάττῃ, Αἰτωλικὸν, ἢ κοινότερον Ἀνατολικὸν,
ὅπου πρὸ ὀλίγου χρόνου ἐξήρχето ἐκ τῆς γῆς
ἀνακοχλάζον αἶμα, καὶ ἐγειρόμενον πολλῇ τῇ
βίᾳ πλεῖον μιᾶς πήχους. Ὁ ἰσθμὸς τῆς χερσο-
νήσου Αἰτωλίας εἶναι σχεδὸν μετὰξὺ Ἀνατολι-
κοῦ καὶ τῆς Κατοχῆς» (Κερκ. Ε').

Τὴν περιεκοπὴν ταύτην ἀνέγνων, ὅτε ἐκ τύχης ἢ ἐν τῷ ὄρμῳ τῆς Τουρλίδος, πλησίον τοῦ Μεσο-